

Suomalainen kulutus idän ja lännen välissä

Visa Heinonen & Matti Peltosen (toim.): Finnish Consumption. An Emerging Consumer Society between East and West. SKS 2013. 262 s. ISBN 978-952-222-522-1.

Kulutussyhteiskunta ja kulutuksen eri muodot ovat olleet historian-tutkimuksen kohteena 1980-luvulta lähtien. Vaikka kansainvälisessä kirjallisuudessa kulutussyhteiskunnan synty on ajoitettu jo 1600-luvun lopulle, todellinen massakulutus sai alkunsa 1800-luvun lopulla. Suomessa varsinaisesta kulutussyhteiskunnasta voidaan puhua vasta toisen maailmansodan jälkeen, etenkin 1960-luvulta lähtien. *Finnish Consumption: An Emerging Consumer Society between East and West* keskittyy juuri toisen maailmasodan jälkeiseen aikaan ja erityisesti 1960- ja 1970-luvulle.

Visa Heinosen ja Matti Peltosen toimittaman kirjan takana on Helsingin yliopiston sosiaali- ja taloushistorian kulutussyhteiskunnan muutosta tutkiva monitieteinen tutkijaryhmä. Kirja jakautuu kahteen osaan, joista ensimmäinen käsittelee sodanjälkeisen Suomen varovaisuuden ja säästäväisyyden sävyttämää kulttuuria. Toinen osa keskittyy suomalaiseen kulutukseen orastavan vaurauden aikakaudella, jota leimaa television ja median kehitys. Teoksen ensimmäisessä osassa käsitellään suomalaista kulutusmentaliteettia ja eetosta (Visa Heinonen ja Minna Autio), suomalaisten alkoholinkulutusta (Matti Peltonen), uutiskatsauksia (Minna Lammi ja Päivi Timonen) sekä populaarimusiikkia (Janne Poikolainen). Toinen osa tarkastelee television roolia kulutusmentaliteetin muutoksessa (Jukka Kortti) sekä rulettipeliä (Riit-

ta Matilainen), Neuvostoliittoon suuntautuvaa turismia (Hanna Kuusi) ja taustamusiikkia (Kaarina Kilpiö). Osatutkimusten valinta on onnistunut: jokainen edustaa kiinnostavalla tavalla modernin kulutussyhteiskunnan viriämistä Suomessa.

Suomalaisen kulutussyhteiskunnan kehitystä, kuten Suomen historiaa yleensä, on leimannut sijaintimme idän ja lännen välillä ja etenkin naapuruus Neuvostoliiton kanssa. Näin suomalaisilla on ollut aitiopaikka itäisen suunnitelmatalouden ja läntisen markkinatalouden lieveilmiöihin. Kenties tärkein kylmän sodan kulutuskuultuuria koskeva keskustelu oli neuvostojohtaja Nikita Hruštšovin ja Yhdysvaltain varapresidentti Richard Nixonin ”keittiöväittelyinä” tunnettu julkinen keskustelu, joka käytiin mallitalon keittiössä Yhdysvaltojen järjestämällä messuilla Moskovassa vuonna 1959. Messulla esiteltiin lukuisia työtä helpottavia ja aikaa säästäviä talouskoneita. Nixonin korostaessa talouskoneiden ja supermarkettien ylivertauisuutta Hruštšov tiedusteli Nixonilta, oliko olemassa konetta, joka työntää suuhun ruokaa ja painaa sen kurkusta alas. Hruštšov halusi näin korostaa sosialistisen suunnitelmatalouden ylivertauisuutta tasa-arvoisen ja turvallisen yhteiskunnan luojana. Sekä virallinen Suomi että suomalainen kuluttaja joutuivat tasapainoilemaan näiden ideologisten kantojen ristipaineessa.

Sekä teoksen johdantoluku että Heinosen ja Minna Aution suomalaista kulutusmentaliteettia ja eetosta käsittelevä luku pyrkivät asettamaan Suomen kansainväliseen kontekstiin, mikä on yksi kirjan vahvuuksista. Teos valaisee monin tavoin, miten naapuruus ja taloudelliset suhteet Neuvostoliittoon toivat mukanaan suomalaiselle kulutukselle ominaisia erityispiirteitä. Neuvostoliiton naapurissa ja amerikkalaisen populaarikulttuurin innokkaina vastaanottajina

suomalaiset kuluttajat tekivät sekä aatteellisia että aineellisia valintoja kylmän sodan ilmapiiressä. Valinnat olivat usein käytännön sanelemia; esimerkiksi Neuvostoliitossa tuotetut autot olivat amerikkalaisia halvempia. Heinonen tuokin esiin suomalaisen paradoksin: sotienjälkeinen kulutusvallankumous heijasti pitkälti pohjoisamerikkalaisia arvoja, mutta moni suomalainen valitsi itäauton.

Suomalaisen kulutusmentaliteetin vertaaminen ruotsalaiseen kuluttamiseen on perusteltua, koska amerikkalaiset vaikutteet löysivät tiensä Suomeen yleensä Ruotsin kautta. Vaikka niukkuuden mentaliteetti (*mentality of scarcity*) on muuttunut Suomessa paljolti runsauden mentaliteetiksi (*mentality of abundance*), kulutusmentaliteettimme on kehittynyt myös Ruotsille ominaisen kohtuuden mentaliteetin suuntaan. Tätä runsauden ja kohtuuden mentaliteettien suhdetta kirjoittajat olisivat voineet pohtia enemmänkin. Kulutuseetosta kuvaavaa taulukkoa (s. 61) olisi voinut avata paremmin – nyt jää epäselväksi, miten ”hedonism” eetosta muovaavana kategoriana on rinnastettavissa peruskäsitteisiin *economy, consumption, way of being ja working life*.

Minna Lammi ja Päivi Timonen valaisevat Suomen asemaa talousjärjestelmien kuvausta Finlandiakatsauksia analysoivassa artikkelissa. Kirjoittajat erottavat kaksi Suomeen vaikuttanutta modernisaatioprosessia: itäisen suunnitelmatalouden ja läntisen markkinatalouden. Itäblokin suunnitelmatalous korosti teollisuuden ja valtion merkitystä, kun taas läntinen talous oli sopeutettu kuluttajien kysyntään. Kuten Lammi ja Timonen toteavat, Suomen poliittinen johto ja suomalainen talous sopeutuivat sekä itäiseen että läntiseen malliin.

Janne Poikolaisen popmusiikkia ja tangoa käsittelevässä luvussa esiin nousee toisenlainen kahtiajako: popmusiikki edusti 1960-luvul-

la urbaania angloamerikkalaista kulttuuri-imperialismia, kun taas tango näyttäytyi perinteisenä maaseudun musiikkina. Tango oli siis 1950- ja 1960-luvulla ehtinyt suomalaistua siinä määrin, että sen saattoi mieltää eteläamerikkalaisista juurista huolimatta, jos ei suorastaan itäisenä, niin ainakin suomalaisen maaseutukulttuurin edustajana. Silti tangoa suosivien rasvisten pukeutumistyyli oli peräisin brittiläisestä rock-kulttuurista ja amerikkalaisista moottoripyöräelokuvista. Luku osoittaa, miten populaarimusiikki ja sen merkitykset ovat aina kytköksissä historialliseen kontekstiin, siihen aikaan ja paikkaan, jossa se on syntynyt, tuotettu, markkinoitu ja kulutettu. Toinen esimerkki tästä on taustamusiikkituote muzak, joka tuotiin Suomeen Yhdysvalloista maahan-tuontilisenssillä. Muzakille oli kysyntää 1960-luvun Suomessa, mutta 1970-luvun muuttuneessa kulutusympäristössä, jossa myös taustamusiikki, moninaistui, se menetti asemansa, kuten Kaarina Kilpiö toteaa taustamusiikin roolista tuotannon ja kulutuksen tiloista kertovassa luvussa.

Kirjan loppusanat lienee suunnattu ulkomaisille lukijoille. Loppusanoissa nostetaan hieman tarpeettomastikin esille suomalaiselle kulutusikäytymiselle tyypillisiä paikkoja kuten kesämökki, sauna, puisto ja kirjasto. Jokainen näistä tiloista ansaitsisi laajemman tarkastelun; nyt käsittely jää pinnalliseksi. Sauna, jota jo itsessään voidaan pitää kulutushyödykkeenä, on epäilemättä paikka, jossa suomalaiset kuluttavat saippuaa ja shampooa, kuten kirjoittajat toteavat. Saunan luonnetta olisi kuitenkin voinut problematisoida enemmän. Sauna on suomalaiselle peseytymisen ohella eräänlainen alkuperäistä luontoyhteyttä edustava pyhättö ja voi tällaisena edustaa perinteisiä arvoja ja kulutuskriittisyyttä kaikesta pesuaineiden kulutuksesta huolimatta. Puistoa, mikäli tässä tar-

koitetaan urbaania puistoa, taas on vaikea pitää leimallisesti suomalaisena kulutuksen tilana. Suomalainen puistokulttuuri on verrattain köyhää, jos sitä verrataan moneen muuhun maahan, jossa puistoissa vietetään aikaa ja kulutetaan ruokaa, juomaa, viihdettä ja kulttuuria huomattavasti enemmän. Sen sijaan luonnonpuistot ja liikkuminen luonnossa ovat tunnusmerkellisempi osa suomalaista kulutuskäyttäytymistä.

Loppuluvussa todetaan lyhyesti, että kalastusta harrastaa kaksi miljoonaa suomalaista. Suurin osa näistä kahdesta miljoonasta harrastuskalastajasta lienee miehiä. Kalastusta olisikin kiinnostavaa tarkastella perusteellisemmin historian ja sukupuolen näkökulmasta. Turismin ja erämaakulutuksen (*wildlife consumption*) myötä markkinoilla on mökkikalastuksen ja pilkkimisen lisäksi kasvava määrä tuotteistettuja erämaamatkailuun liittyviä elämyksiä. Muutenkin kirjan artikkelit käsittelevät sukupuolen merkitystä kulutuksessa vain ohimennen, vaikka kulutuksen muodot on usein nähty sukupuolisidonnaisena, esimerkiksi ostoksilla käyminen koodataan naiselliseksi. Tässä kontekstissa Hanna Kuusen Neuvostoliiton muistitietoon perustuva matkailua käsittelevä luku on kiinnostava. Kuusi toteaa, että näillä matkoilla sekä naisten että miesten käyttäytymistä sävyttivät ylimääräisen rahan ansiosta karnevalismi ja shoppailu.

Valitettavasti kaikkien lukujen kieliasu ei ole loppuun asti hiottu. Kirjaan on jäänyt myös huolimattomuusvirheitä, esimerkiksi yhden kirjoittajan sukunimi esiintyy pienellä alkukirjaimella luvun alussa. *Finnish Consumption* tarjoaa kuitenkin antoisan lukuelämyksen ja monipuolisen kuvan Suomen sodanjälkeisen kulutuskulttuurin ominaispiirteistä idän ja lännen välissä.

FD LAURA HOLLSTEN
ÅBO AKADEMI